

Orlando FIGES, *Revoluția rusă 1891–1924. Tragedia unui popor*, București, Editura Polirom, 2016, 880 p.

Această carte poate fi cu ușurință integrată în grupul studiilor istorice care pot conduce la înțelegerea unor evenimente complexe, datorită profunzimii și a modului în care abordează subiectul. În fapt, cartea construiește două cercetări; una de antropologie socială iar a doua de istorie, care, datorită stilului narativ prin care au fost redată, reușesc să fie combinate într-un mod unic. Prin cele două studii autorul urmărește desfășurarea revoluției ruse pe o perioadă cronologică care cuprinde decăderea Romanovilor prin tendința de menținere a autocrației respectiv, abandonarea reformelor ca sursă a evenimentelor până la moartea lui Lenin, aceasta din urmă reprezentând în istoria modernă a Rusiei începutul stalinismului.

Prin dimensiunea socială alocată studiului, Figes încearcă să abordeze o realitate complexă a structurii sociale, pe care Rusia o cunoaște la începutul secolului XX. Această realitate evidențiază discrepanțele majore dintre clasele sociale la nivel intern dar și în raport cu noua stratificare care apare în Europa. Astfel că la nivel național, perspectivele restrânse a cetățeanului rus au avut un rol esențial în procesul de schimbare ceea ce a condus la revoluția roșie. Importanța acestei analize se regăsește în construirea cadrului social expus de autor ca dimensiune specifică pentru apariția schimbărilor sistemice pe care revoluția rusă le va produce.

Pentru îndeplinirea acestui obiectiv, autorul expune condiția umană prin raportarea istoriilor individuale la schimbările și clivajele care caracterizau societatea rusă. Astfel, studiul reușește să creeze o imagine profundă a unei societăți ancorată în tradiții al cărei grad de dezvoltare culturală și socială la începutul secolului XX este asemănătoare cu cea de secol XVIII început de XIX. În această abordare, Figes reușește cu măiestrie să combine ca surse bibliografice literatura rusă – cu referire în special la Gorki și Tolstoi – cu jurnalele personale atât ale unor personaje politice marcante ale acelor vremuri, cât și cu cele a oamenilor de rând. Prin acest demers, autorul are posibilitatea de a expune starea unei națiuni prin perspectiva acordată dinamicilor sociale de către persoane care au fost angrenate în acele evenimente, cu sau fără voia lor. Un exemplu în acest sens la care autorul se va raporta frecvent în cadrul lucrării pentru schițarea mediului urban, este corespondența dintre scriitorul Gorki și fosta sa soție. Aceasta, evidențiază dramatismul omului de cultură și al intelectualului care este implicat în viața socială a marilor orașe din Rusia, într-o perioadă de tranziție care implică opresiunea, violența și instabilitatea.

În ceea ce privește mediul rural, Figes va folosi ca exemplu, pentru a se raporta la dimensiunea socială din acest mediu evoluția țăranului Semionov. Care în perioada reformelor de la începutul anilor 1900 reprezintă atât în mediul rural, cât și în cel urban modernitatea, respectiv deschiderea spre nou prin distanțarea de tradițional. Într-o oarecare măsură, acest conflict social de menținere sau schimbare reprezintă ceea ce Freedman exemplifică prin *Lexus și măslinul*.

Abordarea istorică a perioadei ante – și din timpul revoluției este rezumată de autor la situația socială a populației prin legătura directă dintre gradul de dezvoltare și industrializarea pe care Rusia o cunoștea, respectiv prin actul politic și viziunea de perspectivă a decidenților și a instituțiilor care, nu de multe ori, eșuează în perioada anterioară revoluției. Astfel, analiza istorică surprinde tendințele de restaurare a autocrației, abandonarea reformelor agricole, eșecurile militare, revoluțiile de la 1915 și 1917, războiul dintre albi și roșii iar în ultima parte instaurarea regimului bolșevic, respectiv ceea ce a însemnat acesta în primii săi ani.

Din acest punct de vedere, abordarea istorică a cărții redă un adevărat tur de forță al evenimentelor și a succesiunii acestora. Cu toate acestea, autorul reușește să acopere întreg palierul de politică națională și a stării de înapoiere socială legată în mod direct de eșecul acesteia, din cauza inadapării sistemului de guvernare la noile tendințe și dinamici internaționale, în special din Europa.

„Anuarul Institutului de Istorie «George Barițiu» din Cluj-Napoca”, tom LVII, 2018, p. 541–556

În mod special, Fieges reușește, prin dimensiunea istorică a lucrării, să pună în discuție alte două evenimente – foametea și incapacitatea politică – care, prin natura lor, au reprezentat constantele de amplificare a evenimentelor și au influențat evoluția acestora.

În primul caz, foametea, este factorul care în două situații, 1915 și 1917 a fost unul dintre elementele-cheie în escaladarea situațiilor. Urmărind dinamica socială de sub aceste evenimente, autorul argumentează în mod corect că sechelele lăsate la nivel rural, au permis accelerarea proceselor de schimbare, acestea fiind amplificate și de o ură istorică care se regăsea la nivel rural și care a fost transferată în mediul urban în perioada de început a industrializării.

Pe de altă parte, foametea din 1920–1921, reprezintă un punct de instabilitate prin revolta oamenilor asupra a ceea ce reprezenta noul tip de guvernare, interesant fiind că autorul surprinde faptul că acest eșec este înțeles de societate, prin comparația cu perioada țaristă, ca o regresie a noului spre trecut.

Acesta considerăm că reprezintă punctul de inflexiune, pe care autorul nu îl accentuează suficient între regimul țarist și începutul bolșevismului, anume incapacitatea și lipsa de viziune generală. Este adevărat că diferența ideologică și modul de raportare la realitate este total diferit. Dar manipularea doctrinară pe care Lenin o utilizează pentru mascarea unor interese și inacceptarea situației, face ca cele două sisteme de guvernare să prezinte elemente comune din acest punct de vedere.

Cu toate acestea, minusul major al abordării istorice îl reprezintă tocmai studiul mediului social și politic al Rusiei dintr-o perspectivă închisă, fără a fi corelat la schimbările internaționale. Iar în puținele situații când este efectuată aceasta, este trecută ușor în revistă sau doar raportată din punct de vedere al dinamicilor sociale și politice care existau în Rusia. Astfel că marele dezavantaj al dimensiunii istorice, este necorelarea subiectului la dinamicile mondiale ale perioadei care, într-un anumit sens, au creat acel mediu propice pentru schimbare. Acest lucru este arătat în mod indirect de autor atunci când face referire la viața dizidenților ruși sub conducerea țaristă. Mai mult pregătirea lui Lenin, Troțki și chiar a prințului Lvov în străinătate arată în mod clar impactul pe care ideile acumulate acolo, au influențat perspectiva acestora asupra situației din Rusia.

Pe de altă parte, perioada *la belle époque* a reprezentat un boom social pe care Rusia nu l-a traversat la fel de intens precum celelalte state europene. Efectul acestei diferențe va fi regăsit în discrepanțele de emancipare a păturilor sociale din Rusia. Astfel că, dacă în statele din Europa de Vest și Centru societatea tindea spre omogenizare, în Imperiul rus, aceasta este înlocuită cu tendința de emancipare. Este adevărat că un element important a fost politica de rusofilizare, dar lipsa contactelor și a interacțiunii maselor largi a fost elementul-cheie.

Încheiem această recenzie prin a argumenta că, la fel ca revoluția japoneză, revoluția rusă reprezintă la bază un proces de schimbare a unui sistem tradițional/protecționist care nu mai era funcțional în cadrul noilor tendințe internaționale. Evenimentele care au început în perioada *la belle époque*, reprezintă doar începutul modernității, atât prin industrializare, cât, cel mai important, prin schimbarea viziunii politice, în ultima parte procesul fiind accelerat prin Primul Război Mondial și prin efectele pe care le-a produs acesta. Ori autorul ignoră tocmai aceste elemente, în favoarea unei analize interne a dinamicilor care au creat mediul pentru revoluție. Însă în perspectiva noilor curente de gândire și a noilor tehnologii la care clasa medie și cea bogată a Rusiei avea acces, interacțiunea din Europa a făcut ca acestea să fie importate și în Rusia. Acesta este, în opinia noastră, procesul prin care noile informații conduc, datorită stării interne, la formarea acelor dinamici. Pe de altă parte, finalul Primului Război Mondial a însemnat pentru vechile monarhii europene și apusul acestora, făcând loc partidelor politice și sindicatelor; ori într-o perioadă în care Rusia cunoaște începutul industrializării și pierderile suferite prin înapoierea militară, este normal ca aceasta să se alinieze noilor tendințe.

Cu toate acestea, studiul lui Fieges captează amănunțit prin detaliile despre modul în care revoluția rusă s-a desfășurat și genocidul pe care l-a provocat. Din acest punct de vedere, revoluția rusă ca proces sistemic, reprezintă sub aspect istoric, un cataclism politico-social al unui sistem care era defazat de ceea ce se întâmpla în restul lumii și de noile dinamici.

Tudor Salanțiu

Richard MCMAHON, *The Races of Europe. Construction of National Identities in the Social Sciences, 1839-1939*, 2016, London, Palgrave Macmillan, 2016, 484 pp.

The race of Europe, este un studiu istoric despre impactul pe care evoluționismul și darwinismul social le-au avut în dezvoltarea naționalismului și a rasismului în cadrul politic al Europei la începutul secolului XX. De asemenea, cartea reprezintă un studiu investigativ asupra modului în care științele derivate au fost utilizate în susținerea identității națiunilor europene într-o perioadă a politicilor imperialiste.

Urmărind aceste obiective, scopul studiului propus în carte este acela de a investiga cum anume diferitele organizații, practicienii și politicile naționaliste au interacționat într-o Europă de început de secol XX, în procesul de formare a identității narrative. Astfel, cercetarea propusă de Mc Mahon este structurată în două părți: prima parte abordează sursele procesului de clasificare rasială. În această etapă, autorul expune cadrul istoric în care științele sociale au dezvoltat antropologia socială și anumite „instrumente” specifice – craniologia. În acest sens, trebuie subliniat efortul autorului de abordare a subiectului prin utilizarea unor surse bibliografice extrem de vaste și de analiză a curentelor legate de antropologie, care în timp vor crea „fundamentele științifice” pentru ororile din Europa.

A doua parte este dedicată particularităților pe care le prezintă față de subiect periferia Europei la începutul secolului trecut. Acestea sunt abordate și analizate prin trei studii de caz: Irlanda, Polonia și România prin care se arată cum anume aceste curente sociale se corelează în situațiile particulare.

Prin acest demers, autorul reușește să exploreze un subiect extrem de sensibil pentru istoria Europei – naționalismul și combinațiile dintre rasism și știință. Astfel, această abordare însumează în cercetare două perioade: colonialismul și începutul perioadei moderne în care aceste combinații construiesc un lanț de efecte în care caracterul rasist al națiunilor vor susține ideologiile politice, iar, în timp, interesele naționale.

Cu toate acestea, considerăm că autorul neglijează în mod continuu situația internațională și stadiul de dezvoltare social care caracterizează începutul secolului și care exercită influență directă asupra dezvoltării științelor.

Din punct de vedere al perspectivei internaționale, McMahon reușește să facă o legătură între declinul clasificării rasiale și evoluția evoluționismului, în perioada trecerii de la politicile imperialiste la democrație. Dar în perioada colonială a imperiilor europene, tocmai această viziune va susține clasificarea rasială și comportamentul de clasă superioară – clasă supusă. Această perspectivă este excelent schițată de către Ferguson în studiul său intitulat *Civilizația*.

Cu toate acestea, trebuie subliniat că, în Europa, clasificarea rasială – în special din perspectivă culturală – a reprezentat un element care, de-a lungul istoriei, a creat alianțe și a stabilit, într-un mod sau altul, afacerile regionale. Iar știința a fost utilizată ca instrument de argumentare și susținere a anumitor ideologii sau viziuni.

În al doilea rând, pattern-urile geografice trebuie percepute prin zonele de influență ale imperiilor care au existat în Europa și prin zonele care împărtășeau o cultură și valori comune mai mult decât altele. Prin urmare, considerăm că studiul are o parte extrem de alunecoasă atunci când face analiza periferiilor și încearcă compararea rezultatelor. În special, datorită faptului că statele alese nu împărtășesc nicio istorie sau o cultură care să poată fi cuantificată ca factor comun de influență a gândirii și a comportamentului social, respectiv a comunității științifice.

Din perspectivă socială și științifică, boomul de dezvoltare care a fost înregistrat la începutul secolului este un efect al revoluției industriale și al schimbărilor politice din interiorul imperiilor. În particular, din punct de vedere al științei, noile descoperiri și aplicațiile acestora, au permis o abordare extinsă a anumitor goluri care existau în diferite domenii ca: biologia, sociologia sau medicina. Unde, datorită faptului că ontologia și eticile nu au fost suficient dezvoltate, au creat posibilitatea de formare a unor teorii radicale care au putut, mai mult sau mai puțin, să fie puse în aplicare. Din perspectiva socială a celor două perioade cuprinse în studiu, este important de subliniat că aceste „teorii” au fost

utilizate într-un context de formare a unor noi națiuni sau de susținere a identităților naționale prin argumentarea diferenței biologice sau cognitive.

În tot acest proces, autorul distinge în cercetarea sa grupul de state nordice care va face o combinație între știință și mitologie, în special în perioada nazistă pentru scopuri de propagandă și de validare în fața societății a crimelor pe care le comitea. Cu toate acestea, în Europa, față de alte părți ale lumii, cultura și istoria au reprezentat elemente esențiale în susținerea și dezvoltarea clasificării sociale, în special în cadrul națiunilor în care cultura conținea părți de mixtiune între fapte istorice și mitologie, formulând astfel un cadru propice de dezvoltare a rasismului.

În aceste condiții, la începutul secolului XX, antropologia a avut două semnificații: 1) ca instrument de propagandă utilizat pentru susținerea intereselor națiunilor și a imperiilor prin argumentarea identității, în fața societății, susținând astfel naționalismul; 2) drept cadru științific care „explorează” evoluția umanității din perspectiva științelor sociale și a grupurilor. În acest sens, autorul reușește să argumenteze în mod corect că puterea viziunilor extremiste prin utilizarea științelor precum clasificarea rasială, este rezultanta unei competiții culturale și naționale care caracterizau Europa în perioada studiată.

În ciuda acestor remarci, cartea merită atenție datorită reușitei de a explora un subiect sensibil, care în această perioadă în Europa, ridică din nou discuții și trend-uri nu doar în mediul politic, ci și la nivel social.

Tudor Salanțiu

Mircea PLATON, *Elitele și conștiința națională. De la naționalitatea genetică la personalitatea națională: Despre rolul elitelor în articularea conștiinței naționale*, București, Editura Contemporanul, 2017, 418 p.

În general, mersul unei națiuni prin istorie este responsabil într-un grad înalt de stadiul dezvoltării sau, dimpotrivă, al înapoierii prezente. Cu excepțiile de rigoare, statele puternice de azi sunt cele care au avut capacitatea de a depăși dificultățile legate de dificila condiție umană și de a își articula un destin pe măsura propriului potențial. Așa cum scria Emil Cioran, nu putem vorbi de națiuni morale sau imorale; în mod cert, putem vorbi de națiuni care își urmăresc interesul cu orice preț, preț care poate să fie condamnat de la înălțimea valorilor și principiilor noastre contemporane, dar care a fost inevitabil și care a făcut diferența între subiectul activ al istoriei și obiectul pasiv al acesteia. Or, dacă plecăm de la aceste premise, situația românilor și a evoluției lor comportă niște certe paradoxuri.

Elitele noastre incluzând aici pe istorici au privilegiat o versiune glorioasă, mitologică în bună parte, a istoriei noastre, cu accentul pe vechime, continuitate, apărarea creștinătății, unitatea ancestrală și așa mai departe. O istorie amplificată, punctată de episoade luminoase, de exceptionalism în sens pozitiv, menite a fundamenta tenacitatea și unicitatea acestui popor. În prelungirea acestui trecut însă, prezentul întotdeauna complicat, apare tot mai greu de înțeles. Trecutul românesc, așa cum apare într-o bună parte a mentalului colectiv, nu rimează niciodată cu prezentul. Supuși mereu unui sever retard de dezvoltare în raport cu națiunile prospere, românii au încercat în diverse rânduri să caute un debușeu ideologic fie în recuzarea factorilor extrinseci, fie prin autovictimizare dusă până la paroxism.

În raport cu această din urmă atitudine, a reacționat istoricul Mircea Platon, prin lucrarea sa, *Elitele și conștiința națională. De la naționalitatea genetică la personalitatea națională: Despre rolul elitelor în articularea conștiinței naționale*, apărută la Editura Contemporanul, în 2017. Cartea propune o viziune fundamental diferită de cea a prezentului globalizant și consumerist, menit a șterge identitățile naționale și a dilua conștiințele, una care presupune reconstituirea modului prin intermediul căruia elitele României de până la 1948 au încercat articularea unui discurs ce urma să

fortifice conștiința națională românească: „Avem un trecut, o moștenire culturală pe care o ignorăm. Și avem moduri de acțiune, modele de edificare a națiunii române pe care le ignorăm. Le ignorăm și pentru că personalitatea noastră națională a fost descompusă de acizii consumerismului și ideologiilor vestice, și pentru că deșertul interior produs de aceste ideologii și obișnuințe de viață-consum cer asumarea de măști și false identități. Când nu mai știi cine ești, pentru că nu mai știi cine ți-au fost strămoșii, îți inventezi o identitate pe baza mărcilor de blugi pe care îi porți”.

Cartea are o structură eclectică fiind compusă din mai multe studii, inegale ca dimensiune sau valoare, dar care acoperă o paletă largă de timp, cu începere de la momentul în care statul modern român deținea premisele necesare pentru a impulsiona cristalizarea unei națiuni organice. Episoadele lucrării prezintă diverse secvențe din activitatea unor personalități românești, precum Gheorghe Asachi, Nicolae Iorga, Constantin Rădulescu-Motru sau Mircea Vulcănescu sau a unor personaje mai puțin reținute de posteritate precum Carol Mihalcic de Hodocin, Petru Th. Missir, Sever Dan sau I. Șt. Ioachimescu. De asemenea, este evocată activitatea societății ASTRA în raport cu lumea satului românesc, prezentată într-o manieră idilică, la fel cum pozitivă apare activitatea *Junimii*. Autorul nu își ascunde preferința pentru mentalitatea conservatoare a unei părți din elita românească, ale cărei idei fecunde contribuie decisiv la structurarea discursului național, așa cum nu disimulează preferința pentru o Românie organică, având ca fundament lumea rurală perenă și exemplară prin simplitatea sa istorică. Este, dacă am înțeles bine, un refugiu intelectual generat de o lume în derivă, fără repere identitare și aflată constant în goana după profit. Cu alte cuvinte, pornind de la exemplele descrise în lucrare, România își poate clădi o identitate națională fermă ce va determina evoluția sa pozitivă. Un prezent sumbru, mocirlos opus unui trecut irepetabil, dar demn.

În ceea ce privește formarea conștiinței naționale românești, am scris în multe alte ocazii despre caracterul acesteia și mecanismele prin care a fost posibilă. Rămâne să precizez doar că, așa cum s-a întâmplat în multe alte cazuri, națiunea română este o emanație a epocii moderne, existența sa fiind posibilă prin edificarea unui stat național care a dispus de mijloace eficiente pentru a cristaliza solidaritatea națională în rândul unei populații lipsită de repere identitare, proces totuși fragil și incomplet; din acest motiv, teza lui Mircea Platon, cu accentul pus pe organicitate și atemporalitate îmi pare a fi ușor inabilă.

În ceea ce privește elita românească modernă, spre care tindem să privim cu nostalgie din cauza unui prezent perceput drept nefast, abordarea autorului îmi pare a fi nefericită. Așa cum am încercat să arăt mai sus, este improbabil ca o națiune, fie și cea română, să fi beneficiat de-a lungul istoriei sale de elite excepționale, înzestrate intelectual, cultivate, dar mai presus de toate responsabile și pătrunse de patriotism, iar în prezent să avem parte exact de opusul lor. Dimpotrivă, dacă, de pildă, clasa noastră politică este oglinda poporului pe care îl reprezintă, în mod sigur este măcar parțial oglinda generațiilor trecute. Idealizarea trecutului, nostalgia față de vremuri apuse este legitimă și de înțeles, nu și în cazul istoricilor totuși, cărora le revine misiunea de a trata într-o manieră cât mai obiectivă evenimentele supuse analizei.

Aprecierile care urmează trebuie să fie înțelese în lumina multiplelor nuanțe pe care le comportă, mai ales că istoricul trebuie să se ferească întotdeauna de generalizare. Elita românească are merite istorice incontestabile, ele sunt bine cunoscute (Unirea, Independența, Regatul, România Mare), dar de aici până la tratarea atitudinii lor într-o cheie exclusiv pozitivă este un lung drum de străbătut. De fapt, la o privire atentă și lipsită de prejudecăți, evoluția elitelor noastre politice și intelectuale ni se va dezvălui ca fiind una grevată de numeroase disfuncționalități și minată de numeroase vicii. Adrian Paul-Iliescu a sintetizat aceste caracteristici într-o foarte reușită lucrare, „Anatomia răului politic” și nu ar fi rău ca această carte să fie citită împreună cu cea a lui Mircea Platon. Or marea parte a elitei românești a practicat fără scrupule un joc politic imoral, a fost deseori lipsită de substanță, i-a lipsit aproape în totalitate o minimă morală publică, a practicat un subversiv maniheism sau a demonstrat o aversiune furibundă față de democrație, cadru legal și norme firești. Analiștii noștri au trecut prea ușor cu vederea aceste aspecte și au mutat cauzele subdezvoltării noastre către veșnicul context extern. Poziția geografică a românilor, mereu aflați la confluența unor imperii cu potențial extensiv, străbate ca un fir roșu istoria noastră și obnubilează orice defecte interne.

Departate de mine intenția de a minimaliza influența negativă a proximității noastre; este de ajuns să vedem ce consecințe a avut vecinătatea Rusiei, care ne-a provocat mereu hemoragii teritoriale sau ne-a impus regimul comunist, dar, încă o dată, istoricul trebuie să fie capabil să surprindă multitudinea de cauze care determină o anumită influență, indiferent de natura sau de intensitatea lor. Sigur, atunci când nu politica marilor puteri era cauza involuției noastre, aceasta putea fi găsită în interiorul țării: evreei erau mereu la îndemână pentru refularea unei neputințe funciare românești. Iar atunci când era nevoie să fie acuzată politica dusă de politicienii români, acuzele erau reciproce între liberali și conservatori. Critica însă depășea limitele unei polemici politice, prezentă oriunde, transformându-se într-o viscerală ură între cele două tabere, ce denotă disperarea de a înlătura adversarul de la putere pentru propriul beneficiu, precum și tentația niciodată înfrânată de a arunca vina, de oricare natură ar fi fost aceasta, pe seama celuilalt. De aici rezultă un tablou al elitei noastre caracterizat de supradimensionarea conceptelor, ideologiilor sau acțiunilor politice. Mereu aflată la punctul de fierbere, viața noastră publică a dat naștere întotdeauna unor poziții extremiste, unui antisemitism irațional și furibund, unor plasări ireductibile. Se mai adaugă la toate acestea personalizarea puterii, nesocotirea cadrului constituțional sau disprețul suveran atât față de legi, cât și față de minime cutume și vom avea una dintre explicațiile rămânerii noastre în urmă.

Polonia a dispărut fizic de pe harta Europei ca urmare a împărțirilor succesive la care a fost supusă de către Rusia, Austria și Prusia, a cunoscut distrugerii groaznice în cadrul celui de-al Doilea Război Mondial, a trecut de asemenea prin cumplitul regim comunist și, cu toate acestea, apare astăzi ca un stat mult mai solid și mai prosper ca România. Dimpotrivă, țara noastră a avut șansa de a profita de prezența imperiilor vecine pentru a își urmări idealul național. Avea, așa cum are și astăzi, toate premisele necesare pentru a deveni un stat cu adevărat modern, de a-și edifica sisteme decente de educație și sănătate, de a-și valorifica potențialul turistic și așa mai departe. De ce nu a reușit România sau reușește cu mare dificultate să realizeze toate acestea? De ce întotdeauna alții sunt de vină? Carența morală a unei națiuni sau cel puțin a elitei sale nu poate avea în permanență cauze externe, iar explicațiile nu pot ocoli la nesfârșit propriile noastre deficiențe. Într-adevăr, în acest punct îi dau dreptate lui Mircea Platon, asta nu înseamnă să ne asumăm o culpă colectivă, care induce unicitatea în raport cu alte națiuni, dar trebuie să înțelegem că în alte părți a existat un minim fundament moral al angajamentului public pe care noi nu am fost în stare decât să îl erodăm. Nu cred că România este altfel, dar este astfel în primul rând din cauze interne.

Din aceste motive, precum și din altele, idealizarea trecutului nostru îmi pare o idee primejdioasă. Bineînțeles, au existat oaze de normalitate, personaje pozitive cu o gândire exemplară, acestea trebuie cunoscute și analizate ca atare, dar nu în dauna celorlalte aspecte. La fel cum nu cred că privirea întoarsă mereu spre alte vremuri poate constitui impulsul necesar pentru a construi un viitor mai bun. Respingând în bloc contextul actual, autorul scrie următoarele: „Singurele României «de succes», în care s-a trăit mai bine, mai cu rost, care au devenit deci obiectul nostalgiilor, sunt cele în care a predominant sentimentul național: de la România boieresc-monarhică a anilor 1859–1947, la scurtul interludiu al dezgheșului «național-comunist» de la cumpăna anilor 1960–1970. Infrastructura instituțională și efervescența culturală ale acestor două epoci nu își au corespondent în România post-decembristă”. Este genul de aserțiune subiectivă, scrisă sau gândită sub imperiul nostalgiei și al răsturnării universului factic. Pe aceeași linie se înscrie și aprecierea asupra satului românesc, o „comunitate maturizată organic și adaptată mediului în care se dezvoltă și în care oamenii desfășoară activități interdependente, la scară umană, conform unor cicluri ale naturii”. Această lume rurală exista doar în imaginația unor poeți; în realitate, lumea rurală românească din perioada modernă reprezintă un tablou dezolant, caracterizat de sărăcie, ignoranță, condiții inumane de locuit, fără acces la resurse medicale sau la un sistem adecvat de învățământ, la care se adaugă violența și alcoolismul. Constantin Bărbulescu a analizat cu pricepere aceste fapte în lucrările și studiile domniei sale, bazate în mare parte pe rapoartele medicale ale epocii.

De asemenea, a compara standardele actuale de viață cu cele din epoca modernă este cel puțin o inabilitate, oricât de imperfectă ar fi lumea de azi. Creșterea nivelului de trai este incomparabilă, realitate ce poate fi susținută cu nenumărate statistici, de la creșterea speranței de viață până la mortalitatea infantilă; de altfel, probabil că un cetățean banal de azi are acces la servicii medicale la

care nici cel mai bogat boier din secolul al XIX-lea nu putea visa. În ceea ce privește prezența sentimentului național, din nou îmi pare a fi utopic a crede într-o prezență efectivă a acesteia în rândul maselor, localizate în principal în mediul rural și al căror reper identitar era în primul rând de ordin religios. Insistența cu care unii gânditori români, printre care și Nicolae Iorga, vedeau în satul românesc motorul unei evoluții fulminante a României, îmi pare a fi mai degrabă un simptom al anti-modernității, decât un proiect civilizator organic.

Pornind de la aceste premise, autorul creionează portretele unor personaje marcante ale istoriei noastre din perspectiva unilaterală a patriotismului acestora sau al interesului pe care l-au dovedit în raport cu situația satului românesc. Nicolae Iorga este apostolul neamului românesc, patriot aflat mereu de veghe, nu și oportunistul politic, premier catastrofic sau susținător al sistemului nedemocratic tutelat de Carol al II-lea; Mircea Vulcănescu este tipul profesionistului responsabil pus în slujba națiunii, nu și cinicul reprezentant al unui regim criminal căruia îi propunea măsuri aberante împotriva evreilor; Dan Botta este admirat pentru scrierile sale și i se condec fără umbră de critică elucubrațiile cu iz protocronist și așa mai departe. Concluzia, întărită de finalul lucrării converge în a susține națiunea și conștiința națională ca pe niște realități imuabile, în absența cărora nu se poate imagina rostul nostru într-o lume cu fundamente volatile. Este greu de spus cum va arăta viitorul, este posibil fără îndoială, ca acesta să nu fie deloc luminos dintr-o multitudine de cauze, de la lipsa de resurse până la poluare, dar în mod cert sfârșitul conceptului de stat-națiune nu ar trebui să ne sperie. Națiunea a fost o etapă necesară în evoluția umanității, dar ca orice fenomen istoric, este normal să cunoască un declin accentuat și să fie înlocuit cu alte formule, în condițiile în care contextul mondial s-a schimbat atât de dramatic în ultimele decenii. Chiar dacă se pot reproșa foarte multe acestor formule de suprastatalitate așa cum este Uniunea Europeană, cantonarea la nesfârșit în formule naționale nu poate produce decât o nesincronizare cu realitățile epocii, care ne poate costa din nou scump. Națiunile nu trebuie șterse, nu trebuie forțate să dispară, ci este necesar doar să lăsăm ca timpul să își urmeze cursul și să îi acceptăm inerentele schimbări pe care le produce.

În orice caz, merită remarcat travaliul intelectual depus de Mircea Platon pentru scrierea acestei cărți, a cărei bază teoretică este solidă și care este amplu documentată, în pofida faptului că autorul preferă să își canalizeze analiza spre o zonă care este discutabilă. În fond, doar pluralitatea analizelor și opiniilor vor contribui la întărirea istoriografiei noastre, prea multă vreme caracterizată de imperative unice. Pe de altă parte, cred împreună cu autorul că elita noastră conservatoare a fost mai judicios organizată, mai profundă în convingeri și mai rațională în raport cu liberalii, caracterizați de o distanță parcă prea mare între ideologie și practică, la fel cum *Junimea* a fost un fenomen cultural fără precedent în istoria noastră și nu a avut un corespondent ideologic liberal. Dar aceasta este numai aversul monedei. Reversul se lasă mult mai greu dezvăluit fie din cecitate morală, fie din cauza faptului că trebuie subsumat întotdeauna factorului superior, în acest caz conștiința națională. Cum rămâne însă cu conștiința istoricului, care, cel puțin atunci când își redactează studiile, nu poate fi nici patriot, nici conservator, prin urmare, nici subiectiv? Poate fi însă istoricul obiectiv? Poate, într-adevăr nici nu există istorie adevărată: istoria a fost o singură dată cum a fost, în timp ce istoricii încercă să reconstituie întotdeauna parțial, incomplet ceea ce cred ei că s-ar fi întâmplat. Din acest motiv nu există istorie, ci istorii. În mod cert, istoricul poate fi patriot, poate face parte activ din viața cetății, nimeni nu îi poate îngrădi acest drept, dar reconstituirea istorică trebuie ferită de influențele care ne guvernează destinul. În acest sens, scrierea istoriei nu trebuie să fie un act patriotic, ci un exercițiu de documentare și luciditate.

Bogdan Caranfilof

Iosif Marin BALOG, *Mirajul aurului. Economie și societate în „Cadrilaterul aurifer” al Apusenilor. 1750–1914.* Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2016, 243 p.

Transilvania dispune de numeroase resurse minerale, metalifere și de combustibil, care au stimulat dezvoltarea unei industrii miniere și metalurgice însemnate. Dacă unele întreprinderi apărute

pe această cale au jucat doar un rol provincial, altele au pus Ardealul pe harta economică a Europei, iar zăcămintele bogate de sare, aur și argint au trezit atenția autorităților economice, ale cercurilor de afaceri și ale observatorilor conjuncturii fenomenelor sociale din mai multe țări.

Centrul de greutate al exploatării metalelor prețioase se află – după cum se știe – în „Cadrilaterul aurifer” al Munților Apuseni, iar experimentatul cercetător Iosif Marin Balog și-a dat seama că sursele documentare identificate în arhivele din țară și din străinătate îi oferă, pentru prima dată în istoriografia autohtonă, posibilitatea unei abordări integrale și sintetice a istoriei mineritului aurifer în secolele XVIII–XIX. Aceste idei lămuritoare sunt expuse de autor într-un „Argument” foarte succint, dar sugestiv, situat în preambulul volumului.

Dând dovadă de un profesionalism înalt al cercetării istorice, în text se evită expunerea de tip western-californian al „mirajului aurului” și se coboară în structurile intime și profunde ale peisajului social local, încadrând exploatarea auriferă în țesătura complexă a relațiilor umane și comunitare. Este vorba în acest sens de mult mai mult decât de cercetarea unui singur aspect – chiar dacă este fundamental – adică extracția metalelor prețioase, și integrarea lui într-o monografie socială de dezvoltare regională. În istoriografia românească numai în ultimele două decenii au luat avânt studiile de dezvoltare social-economică regională, pe când în istoriografia occidentală au intrat în prim-planul cercetării de circa o jumătate de secol, iar Iosif Marin Balog se dovedește a fi un foarte documentat cunoscător al abordării teoretice, metodologice și concret-istorice al istoriografiei anglo-saxone și germane în acest domeniu, conform lucrărilor citate. Dar autorul nu se mărginește la preluarea ideilor expuse de alți cercetători – oricât de avansate ar fi ele – ci și-a creat o proprie viziune expusă în primul capitol al cărții sub titlul „Istoria economică regională. Unele considerații teoretico-metodologice”. Este foarte dens conținutul de idei al acestui capitol introductiv, dar aici vom scoate în evidență un fragment din care reiese că puterea creatoare a individului și a comunității reprezintă principalul factor de dezvoltare regională, pornind de la „premisele conform căreia, conturarea unui specific regional se realizează în primul rând din interior, prin articularea unor relații economice și sociale bazate în primul rând pe disponibilitățile și nevoile existente la nivel local, pornind de la individ, vecinătate, comunitate. Ele se extind și apoi caută să interacționeze cu sisteme similare, proces care se realizează prin mecanisme tot mai complexe, dar similare într-un areal geografic definit” (p. 17).

Lecturarea acestui prim capitol, extrem de consistent din punct de vedere ideatic, ne ajută să înțelegem expunerea din următoarele capitole care se referă la întregul mediu natural, social-economic, profesional și cultural al „Cadrilaterului aurifer”. Deși se referă și la alte domenii de activitate productivă, centrul de greutate al volumului se situează în domeniul extracției metalifere. Cel de-al doilea capitol are în vedere chiar „Mineritul aurifer în Apuseni în epoca modernă: etape, specificități și evoluție”. Autorul studiază aceste evoluții începând cu mijlocul secolului al XVIII-lea, când se maturizează politica economică și instituțională a autorităților miniere austriece și până la Primul Război Mondial, constatând mai multe etape de dezvoltare.

Prima perioadă depășește un secol de evoluție (1745–1850), iar autorul acordă o deosebită atenție evoluției instituționale, oprindu-se asupra organizării Direcției Miniere de la Zlatna, Tribunalului Minier (Abrud – Zlatna) și îndeosebi Oficiului de Schimb de la Abrud. Toate aceste instituții funcționau conform politicii economice mercantiliste aplicate de împărăteasa Maria Tereza și de Iosif al II-lea. Legislația adoptată pentru sprijinirea și reglementarea mineritului aurifer este prezentată cu o deosebită putere de interpretare, având în vedere legile din 1747 (Novellar Artikel), sistemul organizațional din 1771 și îndeosebi, Constituția montanistică de la Abrud din anul 1776.

După cum reiese, Tezauriatul Montan (Erariul) exploata minele statului în asociere cu Casa Imperială și efectua investițiile minime necesare pentru pornirea extracției de metale prețioase. Se acordă în text o atenție specială minelor de la Roșia Montană („acest El-Dorado al Transilvaniei”) și îndeosebi celor de la Săcărâmb (numit „Tezaurul de Comori al Transilvaniei”) de către unii buni cunoscători ai realităților vremii). Deși statisticile vremii erau foarte imprecise, autorul caută să reconstituie situația reală, constatând că Tezauriatul gestiona un număr de 40 de exploatări mari, iar alte mine aurifere erau deținute de 900 de firme particulare și mici exploatări țărănești. În ele erau angajați 6.900 de muncitori, dintre care 2.000 erau proprietari de mine pe care le exploatau singuri.

Dată fiind fărâmițarea extremă a proprietăților miniere, nu s-a reușit raționalizarea sistemului de exploatare, practicându-se un „minerit prădalnic” cu grave consecințe tehnice pentru deceniile următoare. În aceste condiții nu s-a putut asigura creșterea constantă a producției de aur în „Cadrilaterul aurifer”, el crescând inițial de la 250,53 kg în 1750 la 430,61 kg în 1780, scăzând apoi la 191,40 kg în 1810, după care se constată un reviriment puternic la 1.144,73 kg în anul 1840 (p. 47). Ponderea predominantă revenea mineritului particular care livra peste 90% din producția de aur. Evenimentele petrecute în timpul revoluției de la 1848–1849 au perturbat puternic desfășurarea mineritului aurifer, astfel că o reformă legislativă în domeniu devenise neapărat necesară. Cu atât mai necesară, cu cât în primele decenii ale secolului XIX sistemul de producție minier devenise aproape blocat în inerție și imobilism, după cum subliniază autorul.

Înfrângând revoluția de la 1848–1849, Curtea de la Viena a inaugurat o perioadă de autoritarism administrativ și politic. Cu toate acestea, devenise evident că o asemenea politică nu poate redresa pe plan economic Imperiul Austriac zdruncinat din temelii. Drept urmare, pe plan economic Curtea de la Viena a inițiat o serie de măsuri modernizatoare cu caracter liberal. În rândul acestora s-a numărat Legea Minelor în anul 1854, care este calificat drept un „act de o excepțională importanță”, întrucât a însemnat un pas decisiv spre modernitate, uniformizând normele și practicile administrative, asigurându-se astfel o mult mai mare coerență și stabilitate. Măsurile legislative au dus la sporirea interesului pentru exploatarea aurului în zonă și la creșterea numărului concesiunilor acordate particularilor. Stimularea interesului manifestat de întreprinzătorii particulari era cu atât mai importantă, cu cât în minele și topitoriile statului a avut loc o creștere substanțială a costului de exploatare, iar Erariul a hotărât să-și vândă o parte din exploatarea către antreprenori privați. Doar exploatarea de la Săcărâmb și Roșia Montană au rămas rentabile, ele furnizând în 1867 aproximativ 30% din aurul extras în Munții Apuseni. Noile măsuri de politică economică au stimulat în oarecare măsură producția de metale, apoi Acordul dualist din 1867 a schimbat din temelii condițiile de activitate social-economice, stimulând la început producția de aur, care a ajuns la 1.197,29 kg în 1870, dar criza financiară de după anul 1873 a avut efecte nefaste, astfel încât s-a ajuns la doar 970,25 kg în anul 1875. Statul maghiar a luat însă măsuri energice de resuscitare a activității miniere și industriale, astfel că în anul 1880 s-a înregistrat o producție record de 1.997,19 kg aur în Munții Apuseni.

O cauză a evoluției lente a extracției de aur o reprezenta insuficiența de capital autohton pentru a efectua investițiile neapărat necesare, dar Legea austriacă din 1854 avea prevederi restrictive referitor la capitalul străin, pe lângă aceasta interzicea scoaterea aurului produs în afara Monarhiei. Dar înființarea Băncii Austro-Ungare de emisiune în 1878 și intenția de a adopta etalonul aur au schimbat perspectivele. Ulterior, preschimbarea florinilor în coroane în 1892 și hotărârea de a alinia această monedă la cursul francului au făcut necesare și mai mari cantități de metal prețios pentru a asigura acoperirea în aur, astfel că extracția trebuia neapărat stimulată. Toate aceste chestiuni erau extrem de sensibile în contextul epocii și au generat numeroase fricțiuni și discordanțe între guvernul austriac și cel maghiar, iar autorul le analizează cu deosebită finețe, perspicacitate și putere de pătrundere. Era neapărată nevoie de măsuri urgente pentru atragerea capitalurilor străine, iar în 1887 guvernul maghiar a modificat Legea minelor în așa fel, încât a deschis capitalului străin cale liberă, pe lângă aceasta a permis exportul de aur, care avea mare căutare pe piețele europene. În acest punct autorul ține să precizeze că minele din Transilvania asigurau 70% din rezerva de aur necesară băncii centrale de la Viena, care însă a deținut în continuare dreptul de emisiune și control al masei monetare. Până la urmă și guvernul vienez și-a dat seama de nevoia atragerii capitalurilor străine în industria auriferă, astfel că s-au deschis porțile în fața capitalurilor străine care au pătruns cu frenezie în „patrulaterul aurifer” al Munților Apuseni, inaugurând astfel o „febră californiană a aurului”. S-au lansat un șir de investiții fără precedent în extracția metalelor prețioase, care a intrat după anul 1885 în cea de-a treia etapă a mineritului aurifer în regiunea Munților Apuseni. Pătrunderea masivă a capitalurilor franceze, belgiene, britanice și în special germane au dus la modernizarea rapidă a extracției aurifere. Autorul a acordat o atenție specială societății germane *Harkort'sche Bergwerke und Chemische Fabriken zu Schwelm und Harkosten AG in Gotha* care în anul 1884 a achiziționat culexele Societății Ruda 12 Apostoli de la Gura Barza împreună cu șteampurile de la Brad, Gura Barza și Crișcior.

În anii următori, exploatarea Societății Ruda 12 Apostoli au fost supuse unui amplu și accelerat proces de modernizare, în special prin electrificarea principalelor operațiuni de extracție și prelucrare. Echipamentele tehnice au fost furnizate de cele mai renumite firme din Europa, anume Krupp și AEG, iar drept urmare costurile de producție și prelucrare au scăzut de la 49,56 coroane / tonă de minereu la numai 11–12 coroane. Realizările cantitative au fost la fel de spectaculoase, căci la începutul secolului XIX, firma din Gotha realiza peste 50% din producția totală de aur a Ungariei. Între anii 1884–1911 s-a produs o cantitate totală de 28.000 kg de aur, în valoare de 64 milioane de coroane, iar în anul 1910 societatea asigura locul de muncă pentru 2.195 de muncitori. Datele expuse în acest fragment de capitol sunt deci revelatoare pentru potențialul tehnologic și financiar al marilor firme particulare care operau cu capital străin.

Dar în zonă își desfășurau activitatea și importante instalații aflate în proprietatea statului, în primul rând topitoria din cadrul Uzinei metalurgice de la Zlatna, care, de asemenea trebuiau modernizate ca să rămână funcționale. Resursele financiare ale întreprinderilor de stat erau însă cu mult mai reduse, cu toate acestea până la urmă procesul de producție a fost ameliorat simțitor și la această uzină, precum și la exploatarea de la Roșia Montană și Săcărâmb. Toți acești factori au contribuit la creșterea simțitoare a producției de aur în Cadrilaterul Munților Apuseni, pe care autorul a căutat să o prezinte cu cât mai multă exactitate și reiese că extracția a crescut de la 1.502,75 kg în 1885 la 2.909 kg în anul 1900, după care producția a devenit oscilatorie, iar în anul 1913 s-au produs 2.004 kg de aur.

Societatea Harkort'sche Bergwerke deținea ponderea majoră în rândul firmelor extractive, dar pe lângă aceasta au existat foarte multe alte societăți și persoane care și-au încercat norocul în Cadrilaterul Aurifer, iar evidența lor este reconstituită într-un capitol special al volumului sub titlul „Proprietari, întreprinzători și acționari la societățile aurifere”. Este de-a dreptul captivant acest capitol pentru cei pasionați de istorie economică, întrucât prezintă un peisaj social extrem de variat al celor care au investit bani, timp și energie în exploatarea aurifere. Se întreprinde aici o adevărată radiografie pe scară verticală asupra întreprinzătorilor minieri, începând cu Casa Imperială și nobilimea austriacă, continuând cu marea nobilime transilvăneană, funcționari erariați, comercianți și alți oameni de afaceri, până se ajunge la baza piramidei, micii mineri-țărani localnici care trudesc din greu pentru a obține cantități foarte reduse de aur. Cel mai interesant pasaj ni s-a părut cel referitor la asociațiile miniere și reiese că între 1856 – 1916 au fost înregistrate 498 de asociații miniere. Desigur, ele nu erau distribuite uniform, căci erau concentrate în majoritate în zona Roșia Montană, care, împreună cu arealul Corna deținea 52% din numărul societăților extractive. Zona comunei Bucium grupa laolaltă alte 22% din total, iar zonele Stănița, Crișcior și Băița însumau circa 10% din numărul societăților. Profilul etnic al întreprinzătorilor minieri era extrem de divers, începând cu nobilimea austriacă și maghiară, continuând cu sași, armeni sau industriași austrieci. După cum reiese, acționarii români erau slab reprezentați în marile societăți miniere, deținând în schimb o pondere predominantă în micile asociații din zonele Bucium, Roșia Montană sau Țebea. Sunt identificate aici adevărate seminții de întreprinzători români din familiile Moldovan, Șuluțiu, Oprișa sau Gritta. După modificarea Legii minelor în anul 1885 s-au stabilit tot mai mulți cetățeni străini în regiune, în special din Germania. Desigur, întreprinzătorii minieri obțineau câștiguri mulțumitoare sau chiar substanțiale dacă reușeau să detecteze filoane bogate de metale prețioase, în caz contrar renunțând la afacerea respectivă. Autorul este însă profund interesat și acordă o atenție deosebită și nivelului de trai la care se situau cei mai umili reprezentanți ai meseriei de mineri, anume muncitorii salariați și întreprinzătorii cei mai mărunți. Un capitol special al cărții se ocupă de „Efectele sociale ale mineritului aurifer” și introspecția realizată este deosebit de detaliată, în același timp cât se poate de obiectivă, având în vedere dificultățile și împrejurările vieții de miner. Munca salariată era extrem de răspândită atât la exploatarea statului, cât și la cele particulare și se constată trei etape ale evoluției sistemului de salarizare, conform celor trei stadii de dezvoltare a mineritului aurifer. Între anii 1750–1850 sistemele de salarizare aplicate erau extrem de diverse, astfel încât este dificil să obții o viziune de ansamblu și aprecieri general valabile. Sunt prezentate totuși cele două sisteme de retribuție mai răspândite, anume Geding-Arbeit (plata în acord) și Haltarbeit, care avea în vedere cantitatea de

minereu prețios extras. Abia începând cu anul 1851 se introduce așa-numitul Lohn-regulativ, care a încercat să uniformizeze sistemul de salarizare pe baza evaluării câștigului minimal de existență pe durata unui an întreg. În cele ce urmează se încearcă un calcul detaliat asupra gradului de acoperire a cheltuielilor minime anuale ale unei familii de mineri și reiese că, de cele mai multe ori, câștigul anual nu acoperea decât o treime din necesitățile minime de trai calculate chiar de autorități, iar la întreprinderile statului situația lucrătorilor era mai nefavorabilă decât la cele particulare. Asigurarea pentru boală și accidente era, de asemenea, luată în considerare, cel mai răspândit sistem fiind cel al caselor frățești – Bruderlade, care a fost aplicat și de către întreprinderile particulare. Sistemul Bruderlade, alimentat din cotizațiile salariaților și ale patronilor, avea efecte benefice vizibile, întrucât acorda consultații medicale și medicamente gratuite la o scară socială destul de largă. De asemenea, ele plăteau pensii la numeroși membri, pe lângă aceasta contribuiau la susținerea unor școli și biserici. Până în anul 1905 fondurile totale acumulate de sistemul Bruderlade de pe teritoriul Căpitănatului minier al Zlatnei au ajuns la suma de 2.968.088 coroane în cazul întreprinderilor de stat și la 1.936.241 coroane în domeniul exploatărilor private, astfel că puteau susține proiecte sociale de anvergură.

Autorul ține să sublinieze că numai după anul 1885 marile întreprinderi cu capital străin, care dispuneau de întreprinderi foarte bine organizate și profitabile au căutat să asigure salariaților retribuții mulțumitoare, pe lângă aceasta finanțau însemnate proiecte sociale. Astfel, Societatea Harkort'sche Bergwerke a construit la Brad un spital, cabinete medicale la Crișcior, Baia de Criș, Abrud și Băița, precum și două școli elementare la Gura Barza și Musariu, de care beneficiau toți copiii, indiferent de etnie și confesiune.

În capitol se acordă o atenție deosebită problemelor sanitare, dat fiind condițiile extrem de aspre de muncă și de viață din zona minieră. Autoritățile erau extrem de conștiente de necesitatea de a oferi o anumită protecție sanitară, astfel că încă de la finele secolului XVIII domeniile miniere dispuneau de o administrație sanitară proprie, care asigura – printre altele – vaccinările obligatorii pentru copii. Cu toate acestea, starea de sănătate a minerilor a rămas precară până la sfârșitul perioadei, mai mult de jumătate fiind de obicei bolnavi. Dar și la nivelul întregii populații locale făceau ravagii boli ca tuberculoza, malaria, sifilisul, reumatismul, pneumonia și dizenteria. Pe lângă aceasta, epidemiile de holeră de după anul 1870 au făcut numeroase victime. Deosebit de gravă era situația sanitară a copiilor săraci, mortalitatea infantilă ajungând la cote foarte ridicate.

Concluziile la acest capitol ne fac să înțelegem mai bine expunerile din segmentul următor, intitulat „Evoluții demografice și structuri socio-profesionale”. Cercetătorul Iosif Marin Balog se dovedește a fi un spirit îndrăzneț, elaborând metodologii originale de cercetare și pe parcursul acestui capitol și afirmă din capul locului că nu dorește să stabilească o corelație mecanicistă între factorii economici și evoluția populației, alegând o cale comparativă de abordare și în raport cu fenomenele demografice din întreaga Transilvanie. Reiese că populația totală a celor 33 de localități din Cadrilaterul Aurifer crește cu 27,06% între anii 1850–1910, pe când în Transilvania luată în ansamblu această creștere este cu mult mai mare și anume de 40,4%. Desigur, autorul caută explicații și aici intervine factorul economic, întrucât reiese că în deceniul 1880–1890, când producția de aur ia avânt, și populația crește în zonă cu 12%, pe când la nivelul Transilvaniei sporul este de numai 8,3%. Este deceniul în care capitalul străin pătrunde în areal, iar populația centrelor de exploatare de la Brad, Ruda sau Crișcior crește în mod spectaculos. În schimb, populația unor centre consacrate aflate în gestiune de stat, cum ar fi Roșia Montană sau Săcărâmb, scade datorită neglijării investițiilor necesare pentru modernizarea instalațiilor, ceea ce a dus la scăderea producției, iar procesul de diminuare populațională continuă până în anul 1910. În schimb, populația din Zlatna crește datorită modernizării Uzinei metalurgice care angajează un număr sporit de salariați.

În această paradigmă a modernizării, autorul ține să precizeze că ea nu se reduce la segmentul economic, căci factorii educaționali, disciplinarea socială și însușirea de aptitudini practice și antreprenoriale contribuie în foarte mare măsură la asigurarea unor premise pentru o dezvoltare autosusținută. Factorul educațional este atât de important pentru autor, încât îi dedică un capitol special intitulat „Școală și alfabetizare”, precizând și de această dată că are în vedere o analiză comparativă a situației din ținutul minier cu cea din restul Transilvaniei. Se revine la o abordare

cronologică conform stadiilor de politică școlară oficială și se disting din acest punct de vedere cinci etape principale (1780–1790; 1791–1848; 1849–1859; 1860–1868; 1868–1918). Aspectele urmărite sunt foarte complexe, în parte datorită faptului că existau trei tipuri deosebite de școlarizare: învățământul de stat, învățământul confesional și învățământul profesional minier. Din păcate, reiese că nici autoritățile statului, dar nici cele locale nu dispuneau de suportul material și financiar necesar pentru a dezvolta pe scară largă învățământul, românii fiind cei mai vitregiți din acest punct de vedere. De abia începând cu anul 1850 crește semnificativ numărul școlilor românești în perimetrul minier, iar treptat se extinde și învățământul profesional minier. Drept urmare, până în anul 1910 rata alfabetizării ajunge la procente însemnate în unele localități miniere: 40,54% la Săcărâmb, 37,80% la Zlatna, 47,60% la Roșia Montană. La Abrud se ajunge la un procent de știință de carte de 58%, depășind astfel ansamblul Transilvaniei, după cum se precizează în text. Desigur, problemele legate de politica școlară, atitudinea autorităților locale, raportarea populației locale la învățământ, programa școlară și dezvoltarea învățământului profesional sunt atât de complexe, încât ar merita ele însele o carte, dar autorul reușește să prezinte în mod intuitiv principalele tendințe de evoluție în domeniu.

Atenția cititorilor este îndreptată din nou către factorii economici de modernitate în ultimul capitol al cărții intitulat „Viața financiar-bancară”. Reconstituirea evoluției băncilor și cooperativelor de credit în ținutul minier este foarte dificilă datorită insuficienței datelor disponibile, care se rezumă la date statistice sumare. Oricum, procesul de constituire a instituțiilor de credit se declanșează destul de târziu în Cadrilaterul Aurifer, mai precis în anul 1887 când la Abrud se întemeiază o bancă de către acționarii români, precum și o casă de economii de tip cooperatist de către locuitorii maghiari. În anii următori procesul de extindere a instituțiilor de credit continuă în regiune, astfel că în anul 1914 erau în funcțiune 16 bănci și case de păstrare, dintre care 8 aveau acționari români, 5 întrebuințau un capital mixt iar 3 erau deținute de etnici maghiari. Aparent nu era o zonă prea mănoasă pentru operațiunile de credit, cu toate acestea procesul de acumulare de capital se consolidează, astfel că între anii 1900–1914 activele însumate ale celor 16 bănci cresc de la 2.717.498 coroane la 11.649.124 coroane, înregistrând un salt de 428,67%. Capitalul social era un indicator de bază al potențialului financiar, iar până în anul 1914 el a crescut cu peste 61%. Cea mai spectaculoasă creștere a realizat-o banca „Crișana” din Brad care în 23 de ani și-a majorat capitalul social de 14 ori. Drept urmare, cele 13 bănci cu capital preponderent românesc din ținutul minier dețin o anumită pondere în sistemul bancar românesc din Transilvania, mai precis 7,7% din numărul total, respectiv 6,55% din capitalul lor total. Autorul trage concluzia că, în pofida progreselor realizate, nu se poate constata o contribuție evidentă a acestor bănci în implementarea activităților economice din lipsă de capitaluri suficiente. Acest fapt se datorează cel puțin parțial faptului că doar o foarte mică parte din plus-valoarea realizată în ținutul minier a rămas în zonă la dispoziția locuitorilor de rând. Concluziile autorului sunt pesimiste, subliniind că bogăția în aur nu a asigurat bunăstarea populației locale – în special a minerilor-țărani care trudeau în puzderia de mici exploatări. Cu toate acestea, trebuie să ne gândim și la faptul că fără câștigurile dobândite din industria aurului, localnicii ar fi fost și mai săraci, căci alte venituri alternative nu prea existau, în afară de exploatarea forestieră, care se afla însă la distanță mare de căile de comunicație până la construirea căilor ferate.

Totuși, Iosif Marin Balog caută să rămână cât mai obiectiv în aprecieri, bazându-se pe bogatul material consultat, provenind atât din fondurile arhivistice, cât și din literatura tehnico-minieră, dar și cea istorică. Autorul caută să citeze cu scrupulozitate toate sursele consultate, citând în mod corect pe toți autorii la care face referire, aparatul critic este deci abundent, uneori chiar supradimensionat. Bogăția de date înșirate cu dărnicie nu supraîncarcă însă textul, care rămâne atractiv și în același timp convingător. Am putea considera că metodologia adoptată se încadrează în orientarea pozitivistă, dar pe lângă aceasta din fiecare pagină a cărții răzbate empatia față de locuitorii din „Cadrilaterul aurifer”. Deci pentru Iosif Marin Balog oamenii locului sunt mai demni de interes decât aurul, oricât de strălucitor și valoros ar fi el. Prin urmare, autorul nu este pătruns de febra aurului, ci de fibra umanismului.

Ludovic Báthory

Dale C. COPELAND, *Economic Interdependence and war*, Princeton University Press, New Jersey, 2015, 504 p.

Această carte reprezintă un studiu istoric al modului în care dimensiunea economică a reprezentat o sursă a conflictelor din relațiile internaționale de-a lungul timpului. În particular, studiul propus de Copeland, abordează condiționalitatea sub care comerțul și investițiile constituie din punct de vedere istoric unii din principalii vectori de configurare a stării Sistemului Internațional.

Astfel, cartea încearcă să contureze un răspuns fezabil la una dintre cele mai centrale întrebări din studiul relațiilor internaționale: interdependențele economice fac ca starea internațională să tindă mai mult spre una de pace sau, din contră, vulnerabilitățile create conduc spre o stare de anarhie în care conflictul este iminent?

Practic, prin acest demers autorul pune în comparație două dintre cele mai mari paradigme ale relațiilor internaționale; realismul și liberalismul. Astfel, punctele de referință în cadrul studiului se materializează în jurul celor două puncte de vedere asupra interdependențelor: a) asimetria relației poate afecta statu-*quo*l actorilor, ca atare aceștia se vor simți în nesiguranță și vor utiliza forța ca măsură defensivă b) actorii percep forța ca instrument utilizabil doar în momentul în care prin comerț nu mai pot obține resursele necesare. Această dezbatere centenară dintre cele două logici este supusă validității de către Copeland prin analiza conflictelor dintre polii de putere prin raportarea acestora la materializarea așteptărilor urmărite prin comerț. Prin aceasta, autorul reușește să se detașeze în mod direct de abordarea clasică care privește comerțul ca sursă generală de escaladare a situației.

Această alternativă pe care autorul o oferă, pornește de la o ipoteză de negare a celor două logici. Respectiv, că în lipsa unor teorii deductive care să poată explica rolul pe care variabilele cauzale o au în construcția efectelor, nu se poate discuta despre o corelare empirică între factori și impactul pe care interdependențele economice le au asupra schimbărilor de stare.

Urmărind această logică, argumentul care fundamentează teoria de cercetare dezvoltată de către autor introduce o variabilă de cauzalitate care exprimă starea de așteptări prin pace relativă sau un scepticism belicos. Astfel, se descrie legătura dintre nivelul de predicție liberal și cel realist. Teoria dezvoltată astfel, supune variabilei premisele de plecare ale celor două paradigme. Ceea ce rezultă este o nouă premisă care privește starea economică internațională ca punct de echilibru în balansul dintre fructificarea oportunităților și utilizarea forței de către actori. Avantajul acestei teorii este că, din punct de vedere cantitativ, poate urmări aproape toate tipurile de conflicte care au cunoscut schimbări majore.

Pe parcursul cercetării, metodologia aferentă validării teoriei este împărțită pe trei nivele, care reușesc să surprindă dinamicele economice din relațiile internaționale. Prima dintre acestea, reprezintă configurația Sistemului Internațional în istorie din perspectiva fluxurilor economice. Interesul pentru aceasta în cadrul cercetării, se evidențiază prin faptul că permite atât cititorului, cât și cercetătorului să construiască o imagine cât mai reală a Sistemului Internațional din perspectiva interacțiunilor economico-politice în care polii de putere au putut să își exercite puterea și influența pentru atingerea obiectivelor de politică externă și a intereselor naționale. Din acest punct de vedere, metodologia de cercetare utilizată în carte este una care se poate cu ușurință integra în paradigma realistă. Al doilea nivel, investighează politica și gândirea economică pe care actorii internaționali ca puteri o au în perioadele supuse cercetării, respectiv modul în care acestea sunt integrate în politica externă a statelor. Ultimul nivel este cel de studiu comparat dintre impactul pe care forțele comerciale și protecționismul le-au avut în modelarea Sistemului Internațional, în special în perioada contemporană.

Această abordare metodologică reușește o dublă testare a validității argumentului teoretic prin compararea atât cu argumentul liberal, cât și argumentul realist. Reușita autorului în acest demers este datorată examinării extinse a cercetării statistice a conflictelor pe o perioadă de timp cuprinsă între anii 1790 și 1991. În intervalul în care sunt identificate 40 de situații din întreg Sistemul Internațional care se supun aparatului analitic, din care 26 de cazuri validează teoria, în condițiile în care comerțul și schimburile posibile au cauzalitate decisivă sau majoră. Iar în cazul în care interdependențele economice formulează în mod direct starea de conflict teoria este validată în 9 din 10 cazuri.

Ultima parte a cărții propune abordarea implicațiilor pe care teoria dezvoltată le are pentru teoriile din relațiile internaționale, acestea fiind prezentate prin implicațiile practice ale argumentului utilizat în cadrul cercetării prin aducerea în discuție a relației dintre SUA și China.

În mare, cartea oferă o abordare reduționistă a legăturii dintre interdependențele economice și conflicte la nivel sistemic prin corelarea dilemei securității cu așteptările economice. Cu toate acestea am de adus două critici. Prima este din punct de vedere conceptual. Nivelul de analiză este unul greoi, care rezultă din faptul că Copeland introduce în partea de analiză și elemente de logică aplicată care nu sunt detaliate în cadrul metodologiei. Ca urmare, înțelegerea rezultatelor fără cunoștințe minime este una destul de dificilă.

În al doilea rând, abordarea este una istorică din care factorul cultural și particularitățile proceselor decizionale sunt excluse. Astfel rolul sau influența pe care acestea le-au avut în escaladarea conflictelor lipsește sau este minimalizat.

Cu toate acestea, din punct de vedere teoretic cartea reușește să demonstreze puterea pe care teoria dezvoltată o are din punct de vedere explicativ și deductiv în domeniul Relațiilor Internaționale. Din punct de metodologic, Copeland pune în evidență rezultatele posibile care se pot obține în istorie prin utilizarea studiilor cantitative bazate pe măriri-N.

Tudor Salanțiu

Mihaela-Viorica RUSITORU, *Le droit à l'éducation et les politiques éducatives*, Paris, L'Harmattan, 2017, 264 p.

Cartea pe care autoarea o propune este un studiu de europenistică care are drept scop abordarea relațiilor internaționale de la nivelul Uniunii Europene din perspectiva procesului educațional. În particular, cartea este o cercetare de studii politice din perspectiva formării continue a societății și a clasei politice în mediul internațional.

Provocarea pe care o lansează autoarea este axată pe importanța și necesitatea convergenței politicilor în mediul instituțional aferent Uniunii Europene. În speță, necesitatea formării continue în contextul globalizării și modul în care această formare trebuie gândită în termeni mult mai largi, acesta fiind și mesajul cărții. Astfel, cadrul studiului este constituit pe analiza dinamicilor din Uniunea Europeană dintr-o perspectivă globală, în care competitivitatea este în mod direct legată de educația continuă și de capitalul social.

Pentru a putea răspunde la această provocare, autoarea, apelează în construcția teoretică la catalogarea conceptului de *educație* prin două sensuri diferite: cel politic și cel social. Astfel, autoarea reușește cu succes să coreleze semnificația procesului de educație din spațiul Uniunii Europene cu clasificarea conceptului de *politic* oferită de Burdeau. Care identifică „*politicul*” ca termen neutru pentru delimitarea unui spațiu sau structuri sociale și termenul feminin (*politică*) ca activitate sau funcție dintr-un spațiu social.

Urmărind această logică, autoarea propune cititorului o perspectivă inedită asupra politicilor educaționale pe parcursul a două părți din carte. În primul rând, educația ca *educație politică* prin care se face referire în mod direct la „alfabetizarea” clasei politice din Uniunea Europeană cu cunoștințele, normele și regulile din mediul organizațional a comunității europene necesare în interacțiunea organizațională. A doua perspectivă, care este dezbătută pe larg în studiul de caz este cea de *politici educaționale*. Prin această sintaxă, Rușitoru face referire la strategia și politicile naționale de învățământ și educație pe care le leagă de un spațiu social de formare continuă și de competitivitate. Care în studiul de caz propus, este corelată cu reformele educaționale din România post decembristă și post aderare – în vederea atingerii „aquis-ului” comunitar.

Pe baza acestei taxonomii, Rușitoru își fundamentează teoria de cercetare pe noțiunea „*de a învăța o viață întreagă*” ca proiect social respectiv, de a vedea procesul educațional ca o variabilă de

ajustare a economiei prin capacitatea de integrare a forței de muncă. Astfel, apare întrebarea de cercetare care pune în discuție posibilitatea de abordare a dezvoltării sociale prin același proces educațional ca și în cazul dezvoltării economice.

Surprinderea interdependenței dintre capitalul social și dezvoltare este urmărită de autoare pe parcursul întregii cercetări prin triangulația: activitate politică – spațiu politic (ca spațiu social) – dezvoltare politică. Care impune subordonarea educației politice în cadrul Uniunii Europene interesului de stat, iar politicile educaționale subordonării politicilor publice.

Ceea ce subliniază autoarea prin aceste relații este faptul că pentru ca o societate să poată funcționa optim într-o comunitate internațională – în acest caz făcându-se referire la Uniunea Europeană – aceasta trebuie să aibă educația politică și culturală coordonate aprecierii valorice.

Prima parte a studiului, care reprezintă cadrul general, abordează această triangulație la nivelul de organizație (Uniunea Europeană) prin corelarea educației cu elementele procesului de europenizare: Europa politică, procesele interne și discursul de integrare. Astfel că, conceptului de educație îi este atribuit caracterul de legătură dintre Uniunea Europeană ca mediu organizațional și statele-membre. În acest cadru educația este înțeleasă atât ca un promotor a valorilor și normelor culturii europene, dar și un mecanism de formare a unei culturi politice comune.

Pentru demonstrația acestei dimensiuni, Rușitoru face apel la jurisprudența comunitară și cea internațională prin care evidențiază poziția oficială conform căreia educația este recunoscută ca un drept sociocultural. Acest demers este argumentat prin trecerea în revistă a tuturor surselor juridice comunitare importante din care se va desprinde din punct de vedere al filosofiei juridice discuția relației dintre educație – identitate – activitatea educativă. Iar o a doua ramură, este cea de teoretizare a construcției politice.

Cu toate acestea, demersul inițiat de autoare cunoaște trei neajunsuri semnificative. Primul este legat de lipsa jurisprudenței comparate a legislației europene, care ar acorda o viziune de ansamblu mult mai puternică a modului în care statele membre se raportează la viziunea doctrinară. Această lipsă nu face altceva decât să formuleze un cadru juridic general, fără a putea explica sau instrumentaliza modul în care dimensiunea juridică influențează și determină abordările naționale, adică gradul de convergență al statelor.

Pe de altă parte, introducerea în analiză a Tratatului de la Lisabona ca punct de referință în analiza politicilor educaționale din perspectiva jurisprudenței – în sensul de indicatori și competențe, subordonează partea statistică și cea de particularitate legislativă a statelor, unui singur cadru teoretic.

Al doilea neajuns, este utilizarea în argumentarea cadrului general a unui număr mare de citate și păreri, acțiuni care diminuează semnificativ spațiul teoretic pentru dezvoltarea propriilor opinii și argumente. Cu toate acestea, acest neajuns nu trebuie privit ca un minus, el reprezentând mai mult un exces al instrumentului analitic față de propria opinie.

A doua parte a cărții vizează un studiu de caz inedit, care prin analiza politicilor de educație – și a cadrului legislativ, interviurile cu actorii educaționali și foștii factori de decizie, reușește să surprindă situația României în perioada post aderare. Acest demers al autoarei, urmărește să formuleze un răspuns la două întrebări care vizează gradul de integrare a actorului statal în construcția europeană: Care sunt axele de convergență / divergență dintre politicile naționale de educație și prerogativele Uniunii Europene? Care sunt provocările educaționale ale integrării europene și, implicit, cele ale transunerii *acquis*-ului comunitar?

Din această perspectivă, studiul de caz poate fi înțeles ca o analiză critică a României din două puncte de vedere: primul este legat de stoparea procesului de educație politică a clasei politice după aderarea la Uniunea Europeană, iar al doilea, este surprinderea crizei pe care sistemul educațional o traversează după perioada post decembristă din cauza unor reforme necorelate la necesitățile și interesele naționale.

Mai mult, această ultimă critică, vizează slabele schimbări instituționale în acord cu implementarea *acquis*-ului comunitar în noile politici educaționale care nu reușesc formarea unei generații competitive. Din aceasta reiese un dezacord clar între liniile directe ale Uniunii Europene care consideră ca o prioritate națională investiția în capitalul uman și sincopel procesului de formare

continuă din România. Cu toate acestea, lipsa părții statistice pentru susținerea analizei face destul de dificilă sau aproape imposibilă urmărirea efectelor pe care aceste sincope le formulează în relația dintre dezvoltarea socială și cea economică din România.

Cartea merită atenție datorită faptului că abordează o problemă de o complexitate ridicată într-o manieră simplă prin care se reușește formularea unui punct de vedere pertinent prin utilizarea unei abordări neconvenționale. Astfel, mesajul studiului propus de Rușitoru este, că într-o lume tot mai sensibilă, competitivitatea globală impune prin intermediul Uniunii Europene statelor membre un mediu de regândire a educației politice-sociale și a relației dintre social-economic. Acest mesaj este cel mai bine evidențiat în ultima parte a cărții care abordează perspectivele educației europene în contextul globalizării, din punctul de vedere al influențelor neo-liberale.

Tudor Salanțiu